

مدرسه‌ای که بوی کتاب می‌دهد

● محمد نیرو، دکترای برنامه‌ریزی درسی ● عکس: سعیدرضا مقصودی، سیزدهمین دوره جشنواره عکس و تصویرگری رشد

در دنیای امروز که صفحه‌های گوشی و شبکه‌های اجتماعی ذهن و زمان بسیاری از نوجوانان را اشغال کرده‌اند، کتاب، این یار دیرین انسان، بیش از هر زمان دیگری به حمایت و احیا نیاز دارد. اگر بخواهیم نسلی اندیشمند، با فرهنگ و خلاق تربیت کنیم، باید از فضای آموزشی‌های شروع کنیم؛ از مدرسه. و اینجا است که نقش مدیران مدرسه، به‌عنوان رهبران آموزشی، بیش از همیشه پررنگ می‌شود.

است. معلمان تحت فشار نمره‌دهی هستند و دانش‌آموزان نیز ترجیح می‌دهند فقط چیزی را بخوانند که «برای امتحان بیاید». در چنین شرایطی، کتاب به یک کالای تجملی تبدیل می‌شود.

۲. کمبود الگوی کتاب‌خوان

وقتی معلم خودش کتاب نمی‌خواند، نمی‌تواند در دانش‌آموز انگیزه‌ای ایجاد کند. رفتار ما، بیش از گفتار ما اثرگذار است. معلمی که در وقت‌های آزاد یا قبل از زنگ کلاس در حال مطالعه کتاب باشد، ناخودآگاه الگویی مثبت برای شاگردانش می‌شود. حتی اگر درباره کتاب حرفی نزنند، حضورش با کتاب، پیام روشنی دارد.

۳. ضعف برنامه‌ریزی درسی مدرسه

در بسیاری از مدرسه‌ها کتاب‌خوانی در برنامه‌های رسمی یا فوق‌برنامه جایگاهی ندارد یا صرفاً به برگزاری مسابقات و فعالیت‌های مناسبتی خلاصه شده است. این موضوع باعث می‌شود کتاب‌خوانی از فعالیتی مداوم و مؤثر به رویدادی نمایشی در هفته کتاب تقلیل یابد. مدرسه‌ها لازم است کتاب را بخشی از جریان روزمره زندگی دانش‌آموز کنند، نه یک برنامه جداگانه و گسسته.

فرهنگ کتاب‌خوانی، گمشده مدرسه امروز

زمانی نه‌چندان دور، کتابخانه مدرسه محلی زنده برای شور و شوق یادگیری بود. دانش‌آموزان با کارت کتابخانه‌شان به‌مثابه یک گنجینه افتخار می‌کردند. اما امروز چه؟ چند درصد از دانش‌آموزان مدرسه شما آخرین بار کتاب غیردرسی خوانده‌اند؟ چند نفر از معلمان شما در هفته گذشته کتابی غیر از جزوه‌های تدریسشان ورق زده‌اند؟ متأسفانه کتاب در بسیاری از مدرسه‌ها به حاشیه رفته است. کتابخانه‌ها قفل شده‌اند، مسابقه‌های کتاب‌خوانی به کارهای نمادین و کم‌جان تبدیل شده‌اند و فضای کلاس‌ها بیشتر از آنکه بوی فکر بدهند، درگیر آزمون و نمره شده‌اند.

دلایل افول فرهنگ کتاب‌خوانی در مدرسه‌ها

بی‌تردید علل متعددی در این اتفاق سهم دارند. برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. غلبه نظام امتحان‌محور

دانش‌آموز و معلم هر دو درگیر تکلیف و امتحان‌های متعدد شده‌اند. فضای یادگیری دیگر مجالی برای «لذت خواندن» باقی نگذاشته

را متوجه ارزش مطالعه کند. وقتی دانش آموز ببیند معلمش در کنار تدریس، اهل مطالعه هم هست، انگیزه می گیرد خودش هم به سراغ کتاب برود.

● در مدرسه گوشه های کتاب طراحی کنید

یک صندلی راحت و یک قفسه کوچک در هر طبقه یا کنار کلاس ها، می تواند فضای کوچکی برای کتاب خواندن ایجاد کند. «کتابخانه دیواری» خلاقانه و کم هزینه است. حتی می توان از خود دانش آموزان خواست در طراحی و تجهیز این فضاها مشارکت کنند.

● برنامه هفتگی کتاب خوانی گروهی داشته باشید

مدرسه ای که هر هفته یک زنگ را به مطالعه دسته جمعی یا معرفی کتاب اختصاص می دهد، بذر مطالعه را در جان دانش آموزان می کارد. معلمان می توانند کتاب هایی را متناسب با سطح کلاس پیشنهاد دهند و در انتها از دانش آموزان بخواهند احساسشان نسبت به آن کتاب را بنویسند یا بیان کنند.

● دعوت از نویسندگان و ناشران

دیدن و شنیدن نویسنده یک کتاب، دانش آموزان را به وجد می آورد. این تجربه ها ملموس اند و از جنس کتاب های زنده. مدرسه می تواند با هماهنگی، جلسه هایی با نویسندگان ترتیب دهد تا آن ها از فرایند نوشتن، انگیزه ها و تجربه های خود بگویند.

● تولید پادپخش و رادیو کتاب توسط دانش آموزان

با کمک معلمان علاقه مند، برنامه ای صوتی راه اندازی کنید که در آن دانش آموزان درباره کتاب ها صحبت کنند، بخوانند، نقد و گفت و گو کنند. این فعالیت، مهارت های بیان، تحلیل و کار تیمی را هم زمان تقویت می کند.

● گروه گردی در نمایشگاه های کتاب

یکی از بهترین و مؤثرترین ایده ها همین است: بردن دانش آموزان به نمایشگاه بین المللی کتاب تهران یا نمایشگاه های استانی. این تجربه چند بعد دارد:

- مشاهده عینی هزاران کتاب و ناشر؛
- یادگیری موضوعات گوناگون خارج از چارچوب درس؛
- فرصت تعامل غیررسمی با معلم در فضایی فرهنگی؛
- کشف سلیقه مطالعاتی شخصی.

● مشارکت خانواده ها در ترویج کتاب خوانی

خانواده ها ستون پنهان فرایند تربیتی دانش آموز هستند. اگر والدین در خانه کتاب بخوانند یا حتی زمان مشخصی را به مطالعه خانوادگی اختصاص دهند، این رفتار به شکل طبیعی به فرزندان منتقل می شود. مدیران می توانند با ارسال دفترک های ساده، دعوت نامه نشست های کتاب خوانی والدین، یا مسابقه های خانوادگی مطالعه، حلقه کتاب خوانی خانه و مدرسه را به هم پیوند دهند.

● ارائه نمونه های موفق از مدرسه های کتاب خوان

در شهر رشت، یکی از مدرسه های ابتدایی با راه اندازی «جشنواره معرفی کتاب توسط دانش آموزان» توانست در عرض یک سال آمار مطالعه غیردرسی را دو برابر کند. در این برنامه، هر هفته یک دانش آموز کتابی را که خوانده بود روی صحنه معرفی می کرد. مدیر

در دنیای امروز
نمی توان بچه ها را
از فناوری جدا کرد،
اما می توان از همین
فناوری برای جذب
آن ها به دنیای کتاب
بهره گرفت

۴. نبود کتاب های جذاب و به روز در کتابخانه مدرسه

کتابخانه ای که کتاب هایش کهنه و غیر جذاب اند، نمی تواند نوجوان امروزی را با خود همراه کند. دانش آموز امروزی به کتاب هایی نیاز دارد که به دغدغه های ذهنی اش نزدیک باشند. اگر کتابخانه فقط پر از داستان های تکراری یا منابع آموزشی قدیمی باشد، طبیعی است اشتیاقی برای مراجعه به آن نخواهد بود. باید با شناخت سلیقه دانش آموزان، مجموعه ای پویا و متنوع تهیه کرد.

عوارض و آسیب های این کاهش در کتاب خوانی

نهادینه نشدن فرهنگ کتاب خوانی در سنین مدرسه تبعات گسترده ای دارد:

- کاهش دایره واژگان و توانایی بیانی دانش آموزان؛
 - نبود تفکر انتقادی و قدرت تحلیل در نوجوانان؛
 - وابستگی شدید به منابع دیجیتال بی سامان؛
 - فاصله گرفتن از عمق بخشی به یادگیری.
- مدیر مدرسه باید بداند که مدرسه بدون کتاب، مثل بدن بدون روح است. کتاب عمق می بخشد، معنا ایجاد می کند و مدرسه را به کانون فرهنگ تبدیل می کند.

راهکارهای احیای فرهنگ کتاب در مدرسه

اگر مدیر مدرسه هستید، بخوانید و ببینید: شما می توانید آغازگر یک موج بزرگ باشید.

● معلمان را به الگو تبدیل کنید

از معلمان بخواهید در ابتدای هر کلاس یک دقیقه درباره کتابی که اخیراً خوانده اند صحبت کنند. این «دقیقه طلایی» می تواند ذهن ها

یک اردو نبود، نوعی پیوند تربیتی بود که در کلاس‌های رسمی کمتر مجال ظهور دارد.

کتاب را دوباره به مدرسه برگردانیم

مدرسه نباید تنها محل نمره و آزمون باشد. مدیران مدرسه‌ها می‌توانند با اراده‌ای جدی، خلاقیت و اندکی جسارت، فضای مدرسه را به بستر رشد فرهنگ کتاب و مطالعه تبدیل کنند. این مسیر نه پرهزینه است، نه دشوار. کافی است باور داشته باشیم که کتاب می‌تواند مدرسه را متحول کند.

پرسش‌های متداول

۱. چگونه می‌توانم با بودجه کم کتابخانه مدرسه‌ام را احیا کنم؟

با دریافت کمک‌های مردمی، تبادل کتاب میان دانش‌آموزان و ارتباط با نهادهایی فرهنگی مانند نهاد کتابخانه‌های عمومی، می‌توانید کتابخانه‌ای پویا و به‌روز ایجاد کنید.

۲. چطور دانش‌آموزانم را به کتاب‌خوانی علاقه‌مند کنم؟
از خودتان شروع کنید! خود شما کتاب بخوانید، کتاب معرفی کنید و از فضای کلاس برای گفت‌وگوهای مرتبط با کتاب استفاده کنید.

۳. آیا فضای دیجیتال می‌تواند جایگزین کتاب فیزیکی شود؟
فضای دیجیتال می‌تواند مکمل باشد، اما کتاب فیزیکی حس متفاوتی دارد. ترکیب این دو با هم، راه حل متعادلی است.

۴. آیا برگزاری مسابقه کتاب‌خوانی مفید است؟
بله، اگر صرفاً نمایشی نباشد. مسابقه باید به درک عمیق‌تر از محتوا و ارتباط واقعی با کتاب منجر شود.

۵. آیا برای خانواده‌ها نیز راهکاری وجود دارد؟
بله، می‌توانید پویش «کتاب‌خوانی در خانه» راه‌اندازی کنید و از خانواده‌ها بخواهید با فرزندانشان مطالعه کنند و تجربه‌شان را در مدرسه به اشتراک بگذارند.

با پویش این رمزینه پاسخ‌سریع می‌توانید پادپخش مربوط به این مقاله را که حاوی برخی مطالب تکمیلی است نیز گوش کنید.

مدرسه با ثبت این برنامه به‌صورت ویدئویی و پخش در گروه والدین، بر مشارکت خانوادگی نیز افزود.

• ترکیب کتاب با فناوری‌های نوین آموزشی

در دنیای امروز نمی‌توان بچه‌ها را از فناوری جدا کرد، اما می‌توان از همین فناوری برای جذب آن‌ها به دنیای کتاب بهره گرفت. مدیران می‌توانند از برنامه‌هایی مانند طاقچه، فیدیبو یا سامانه کتاب صوتی استفاده کنند و کتاب‌هایی متناسب با سن دانش‌آموز در اختیارشان بگذارند. حتی با کمک دبیر رایانه می‌توان کارگاه ساخت «ویدئو بوک» یا خلاصه‌سازی کتاب با ابزار دیجیتالی برگزار کرد.

• نقش مشاوران و مربیان پرورشی در هدایت مطالعه هدفمند

مشاور مدرسه می‌تواند با شناخت سنخ (تیپ)‌های شخصیتی دانش‌آموزان، برای هر سنخ کتاب‌های مناسب پیشنهاد بدهد. همچنین مربی پرورشی می‌تواند با تشکیل گروه‌های مطالعه، جلسه‌های گفت‌وگوی آزاد درباره کتاب یا حتی نمایش‌های دانش‌آموزی برگرفته از کتاب‌ها، فضای کتاب‌محور را گسترش دهد.

• حمایت منطقه‌ای از مدرسه‌های کتاب‌محور

اداره‌های آموزش و پرورش مناطق می‌توانند با طراحی بسته‌های حمایتی از مدرسه‌های فعال در حوزه کتاب‌خوانی، موج انگیزه ایجاد کنند. این حمایت می‌تواند به‌صورت اهدای بن کتاب، دعوت به جشنواره‌های کتاب، اعزام نویسندگان به مدرسه‌ها یا حتی دادن امتیاز ویژه در ارزیابی مدرسه‌ای باشد.

تجربه‌ای که هنوز در ذهن‌ها مانده است

سال جاری در سی‌وششمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران، فرصتی پدید آمد تا همراه با جمعی از دانش‌آموزان به بازدید علمی فرهنگی بپردازیم. این تجربه نه‌فقط برای یادگیری، که برای ارتباط، رشد و الگوبری بسیار مؤثر بود. در گفت‌وگویی تلویزیونی که همان‌جا ضبط شد، از فضای معنادار حضور دانش‌آموز و معلم در کنار هم، در بستری فرهنگی، سخن گفتیم. این تجربه به‌سادگی